

Ortaçağ İslâm Dünyası Coğrafi Eserlerine Genel Bakış: El-Ömerî ve Eseri Mesâlikü'l-Ebsâr Örneği

Hatice Güler

Ahi Evran Üniversitesi Rektörlüğü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Kırşehir.

haticeozkara9@gmail.com

ORCID ID:0000-0002-8544-2734

Geliş tarihi: 23.05.2017

Kabul Tarihi:

25.11.2017

ÖZ

Coğrafya eserleri telif etmek, Müslümanların önem verdikleri ve en çok geliştirmeye gayret ettikleri bir durumdu. Esasında Ortaçağ İslâm âlimleri coğrafyayı tarihe yardımcı bir ilim olarak addederek eserler vücuda getirmişlerdir. Çünkü tarihî malzeme ancak belli bir kronoloji ve mekâna oturtulduğunda ilmî açıdan bir değer kazanıyordu. Tarih yanında coğrafya sahasında da mühim eserler kaleme alan İslâm âlimleri ekvatoru, enlem, boylam dâirelerinin uzunluğunu, aralarındaki mesafelerin uzaklığını bu günkü hesapların sonuçlarına çok yakın bulmuşlardır. Verdikleri bilgilerin kayda değer bir kısmı gözlemlere dayanıyordu. Bu coğrafya kitaplarının bir kısmı o zaman bilinen bütün dünyadan, bir kısmı ise İslâm dünyası ve komşularından bahsediyordu. Memlûkler zamanında yaşamış, Kâtip Dimâşkî adıyla tanınan Şehâbeddin Ebû'l-Abbas tarafından yazılan, üç ansiklopedik eserden en meşhuru olan Mesâlikü'l-Ebsâr fi-Memâlikü'l-Emsâr adlı muazzam eser, tarih, coğrafya, devlet teşkilatı, idarecilik bakımından önemli kaynaklar arasında sayılmaktadır. Aynı zamanda biyografi bakımından çok değerlidir. Çalışmamızda İslâm ülkelerinin tarihî coğrafyasına ait olan el-Ömerî'nin Mesâlikü'l-Ebsâr adlı eseri bağlamında İslâm dünyasındaki coğrafya eserlerine dair genel bir değerlendirme yapmış bulunmaktayız. Bu makale, coğrafyanın tarihe yardımcı bir ilim olmasını oldukça mâkûl değerlendirerek coğrafyaya dayanmayan tarih kitabını tarih değil roman olarak gören bir zihniyete dayanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Coğrafya, Memlûkler, Tarih, El-Ömerî, Mesâlikü'l-Ebsâr.

A General Evaluation of the Middle Eastern Islamic World Geographical Books: El-Ömerî and His Book Mesâlik el-Ebsar

ABSTRACT

It is a situation in which the copyright of the geography is copyrighted, and the Muslims attach importance and try to develop the most. In fact, medieval Islam scholars have brought art into the body by considering it as an auxiliary science. Because historical material only gained a scientific value when placed in a certain chronology and space. The history of the equator, the latitude, the longitude (meridian), the distances of the distances between them are very close to the results of these calculations. A significant portion of the information they provided was based on observations. Some of these geographical books were talking about the whole world, then some of the world of Islam and its neighbors. The magnificent work called Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr, written by Şehâbeddin Ebû'l-Abbas, who lived in the time of the Mamluks and was known as Kâtip Dimaski, is the most notable of the three encyclopedic works and is an important source of history, geography, state organization and administration. It is also very valuable in terms of biography. We have made a general assessment of the geographical works of the Islamic world when we work in the context of al-Omari's Mesâlikü'l-Ebsâr, which belongs to the historical geography of Islamic countries. This article is based on a philosophy that sees history as a novel, not a history, but a geographical one that is quite helpful to geography. This article is based on a philosophy that sees history as a novel, not a history, but a geographical one that is quite helpful to geography.

Keywords: Geography, Mamluks, History, El-Ömerî, Mesâlikü'l-Ebsâr.

Giriş

Tarihî malzemenin belli bir kronoloji ve mekâna oturtulduğunda ilmî açıdan değer kazanmasını sağlayan coğrafya ilminin isimlendirilmesi, bu ilmin vasfına dâir ışık tutmaktadır. Coğrafya kelimesine müteâkiben “sûretü'l-arz” kelimesi kullanılmıştır. Çünkü coğrafya kelimesi iki kelimedenden müteşekkildi. “Ceo” (geo) kelimesi yer (arz), “rafya” (graphy) kelimesi de “sûret” manasına gelmektedir. Fakat daha sonra farkına varıldı ki “sûretü'l-arz”, bir tek kelime olarak kullanılmayan, sıfatlar vesâire için kullanılan bir tabirdi. Coğrafya kelimesi, coğrâfi, coğrâfiyyun gibi

tek kelime olarak daha kolay kullanıldığı için yine eski kelime olan coğrafyaya dönüldü ve bu Arapça bir kelime haline geldi (Hamidullah, 2013: 15).

İslâm memleketleri ile ilgili İslâm coğrafyacılarının yaptıkları tasvirlere bakıldığı vakit bu tasvirlerin sadece fizikî şartlara ve iklim şartlarına değil, umrânın hayatına, muhtelif bölge kültürlerine, medenî gelişimine dâir mufassal bilgi içerdiği görülmektedir. Müslümanların coğrafya mâlumâtı sadece halifelikle sınırlı kalmamış, ticârî bağlantılar vesilesiyle Hindistan'a, Sind Adası'na ve Çin'e giden deniz yolu da öğrenilmişti. Müslümanlar için muğlak kalan ise Japonya olmuştur. İslâmî eserlerde mufassal olarak tasvir edilen Çin Yolu'ndan başka, Tibet ve Yedisu havâlisindeki Çü ve Sibirya'da İrtiş ve Yukarı Yenisey kıyılarındaki Orta Asya göçebe hanlarının ordugâhları cihetindeki yollar hakkında tabiatıyla bilgileri vardı (Barthold-Köprülü, 1963: 163).

13. yy. coğrafya müelliflerinden Yâkût'un alfabe sırasına göre tertip ettiği muazzam sözlüğü olan *Mu'cemü'l-Buldân*, son derece kapsamlıdır. Çağdaş olanla antik olan malzeme arasında bir ayırım yapmayan bu eserin F. Wüstenfeld tarafından 1866-1873 seneleri arasında tahkik edilen "*Jaqt's Geographicshes Wörterbuch*" ve 1955-1957 seneleri arasında Beyrut'ta beş cilt halinde neşredilen "*Mu'cemü'l-Buldân*" olmak üzere iki matbû nüshası mevcuttur (Humphreys, 2004: 39). Ebû'l-Fidâ'nın *Takvimü'l-Buldân* (1321) adlı eseri de değerli bir derlemedir. Ayrıca W. Barthold, *Turkestan Down to the Mongol Invasion* (1927) adlı eserinin birinci bölümünde Orta Asya ile ilgili coğrafya edebiyatını esaslı bir şekilde tanıtmıştır. W. Barthold'un, Minorsky tarafından yayınlanan *Hudûdu'l-A'lâm*'in önsözündeki değerlendirmesi eski Müslüman dünyasının coğrafya edebiyatı hakkındadır. Ayrıca J.H. Kramers, İslâm Ansiklopedisi *Dijugrafiya* makalesi de değerli bilgileri muhtevîdir. Doğudaki halife ülkelerine dair Le Strange'nin *The Lands of the Eastern Caliphate*, (1905) adlı eserinde ve İran'a dair P. Schwartz'ın *İran im Mittelalter Nach Den Arabischen Geographen*, (1896-1934) mühim bilgiler vardır. Carl Brockelmann'ın coğrafya ve tarih edebiyatına temel teşkil eden el kitabı *Geschichte Der Arabischen Literatur*, (1898-1902) ile bunu tamamlayan *Supplementband*, (1936) kayda değerdir. Bilhassa H.A.R. Gibb, *Tar'rih E.İ. Ergb.*, (1906-1908) çalışması da coğrafyaya dair mâlumât edinmek isteyen herkes için başvuru kaynağı niteliğindedir (Rásony, 1983:163). Fuad Köprülü'nün İslâm coğrafyacıları hakkındaki kitabının ilk neşrindeki izahlarına ve Türklerin coğrafyaya hizmetleri hakkında en toplu bibliyografya olarak değerlendirilen J. H. Kramers'in İslâm ansiklopedisinde yer alan *Dijugrafiya* maddesindeki bibliyografyaya, yeni bibliyografik bilgiler eklenmiştir ki bu çalışmaların künyesi şu şekildedir: Wadie Jwaideh, Yâkût er-Rumi, (1959) *The Introductory Chapters of Yâkût's Mu'cem el-Buldân*, Washington; el-İdrisî, Ahmed, S. Maqbul, (1960) *İndia and the Neighbouring Territories in the Kitap Nüzhet el-Mushtak fi-İhtirâk el-A'fâk of el-Sherif al-İdrisi* ve son olarak J. H. Kramers, (1954) *Analecta Orientalia*, Leyden. Sözkonusu makaleler mecmuasında J. H. Kramers'in İslâm coğrafyacılığına dair başlıca şu yazıları vardır (Barthold-Köprülü, 1963: 164-165):

- a) İran An'anesinin Arap coğrafyacılığı üzerinde nüfuzu;
- b) X. asırda Érythré;
- c) İslâmların Klasik Coğrafya Edebiyatı;
- d) El-Birûnî, Coğrâfi Tûl Derecelerinin Ölçülmesi

VIII-XVIII. asırlar İslâm coğrafyacılarının ve seyyahlarının çalışmaları sadece bunlarla kalmamıştır. Ayrıca bu seyyahların Uzak Şark'a ait bıraktıkları metinlerin açıklamalı tercümesi, Gabriel Ferrand tarafından *Relations de Voyages et Textes Geographiques Relatif a'l Extreme-Orient*, adı ile 1913-1914 seneleri arasında Paris'te neşredilmiştir (Barthold-Köprülü, 1963: 163).

Arapça'da yazılmış ilk bağımsız coğrafya eserleri, başta yolcular için yazılmış olan yol rehber kitapları olmak üzere, yol ve menzillerle ilgili olanlardır. İranlı bir aileden gelen İbn Hurdadbih, (öl.912) posta ve istihbarat hizmetlerinin başı olarak *el-Mesâlik ve'l-Memâlik* (Neşr. De Goeje, Leyden, 1889) adlı bir dizi eserin yazılmasına girişti; bunun ilki 846'da ortaya konulmuştur. Tarihi bakımından yer ve mevkîlerin tayin ve tespiti yani topografi açısından bilhassa önem taşıyan bu eser, İbnü'l-Fakih, İbn Havkal, el-Makdisî ve daha sonra gelen coğrafyacılar tarafından istifâde edilen bir eser olmuştur. Ermenistan ve Horasan taraflarında yetişmiş olan Şîî mezhebe mensup İbn Vâzih el-Ya'kûbi, 891-892 senelerinde topoğrafik ve iktisâdî açıdan yeni bir üslûb getiren *Kitâbu'l-Buldân* adlı

eserini meydana getirdi. Hristiyan bir aileden dünyaya gelen ve sonradan Müslüman olan, Bağdat'taki merkezi teşkilatta devlet gelirleri muhâsibliği vazifesine getirilen Kudâmet İbn Câfer, 928 senesinden az bir zaman sonra *Kitâbu'l-Harâc* adlı eserini tamamladı. Bu eserde, halifelik eyâlet sistemi, vergi sistemi, berid teşkilâtı hakkında bilgi verilmiştir. Yine İran menşeele diğer bir coğrafyacı İbn Rüstem, yaklaşık 903 senesinde *el-A'laku'n-Nefise* adlı eserini Arapça olarak telif etti. El-Hemadânî diye de adlandırılan İbnu'l-Fakih, 903 senesinde, el-Makdisî ve Yakut tarafından sık sık nakiller yapılan özlü bir coğrafya eseri olan *Kitâbu'l-Buldân*'ını (Neşr. De Goeje, Leyden, 1892) meydana getirdi (Hitti, 2011: 523).

Memlûkler devrinde ise coğrafya sahasında yazılmış en önemli eser Ebû'l-Fidâ'nın İslâm âlimlerinin yazdıkları coğrafya kitaplarındaki eksikliklere temas ettiği *Takvimu'l-Buldân* adlı sistematik kitabıdır. Müellif kitabında Çin, Hind, Avrupa, İç Afrika ülkeleri halkları hakkında İslâm coğrafyacılarının bilgilerinin nâdir olduğunu söylemiştir. Daha önce yazılan coğrafya, astronomi kitaplarından faydalanarak eserini İbn Cezle'nin *Takvimu'l-Ebdân* adlı eseri tarzında cetvellerle zenginleştirmiştir. Şemseddin ed-Dimaşkî (ö. 1327) *en-Nuhbetu'd-Dehr*, İbnu'l-Verdî (ö. 1457) *Harîdetu'l-Acâib*, İbn İyas (ö. 1523), *Neşku'l-Ezhâr* adlı eserlerinde coğrafyadan bahsetmiştir (Şeşen, 2012: 504).

Memlûk devleti zamanı müelliflerinden En-Nüveyrî'nin, bir kâtibe gerekli olan bütün bilgileri içeren, zamanın bütün bilimlerini içeren, içinde edebiyat, şiir, astronomi, coğrafya, siyâset, idâre, tarih, hayvanlar, bitkiler hakkında bilgi veren ansiklopedisi, Türk tarihinin en önemli kaynaklarından olan *Nihâyetü'l-Ereb fi-Fünûni'l-Edeb*'i (Togan, 1985: 203) beş dalda tertip edilmiştir. Tarih kısmı on birinci ciltten sonra kitabın sonuna kadar devam etmektedir. Avrupa'da çok erken tanınan kitaplardandır.

Teorik astronomi üzerine yazılmış olan İbnü'ş-Şâtir'in eseri hâricindeki bütün Memlûk eserleri veya Memlûk döneminde popüler olan daha erken dönem telifleri Batlamyus'a dayanır. Endülüslü Câbir İbn Eflâh'ın ve XII. yüzyıl Maveraünnehirli astronom el-Harakî'nin eseri üzerine bir yorum yazan Memlûk dönemi Kâhiresi'ndeki el-Cüzcânî'nin eseri mevcuttur. Kâhire'deki Turuntay Medresesi'nde bir müderris olan Tâceddin et-Tebrizî, aritmetik, geometri, astronomi ve astroloji ile ilgili kısa bir eser yazdı ki bu eser yeterince kullanılmamış Kâhire'de ünik bir el yazması olarak bulunmaktadır. Ömer el-Fârisî'nin Nâsireddin'in Tezkiresi üzerine yaptığı ve Hama Eyyübî meliki Ebû'l-Fidâ için telif ettiği eseri de -Batlamyus ile ilgili olmayan astronominin birtakım yönlerini ele almasına rağmen- yine fazlasıyla kullanılmadığı anlaşılmaktadır (King, 2011: 43).

Coğrafi eserlerin kaleme alınmadan önce olmazsa olmazı elbette ki şahitliklere dayalı somut verilerin derlenmesidir. Derleme ise bu ilmin labaratuvarı olarak addedilebilecek fizikî çevrede seyyah gözüyle gerçekleşir. Ancak seyahat; baş döndüren güzellikleri arama, çeşitli ülkelerin değişik semaları altında herbirine ait his ve intibaları kaydetme anlamına gelmiyordu. O günlerde seyahat örf ve adetleri, normları, felsefeleri, dinleri karşılaştırmak ve bir izâfiyet kavramına ulaşmak, münâkaşa, şüphe etmek demektir. Bilinmeyenleri bulup göstermek için dünyayı köşe bucak dolaşanlar arasında birden daha fazla serbest fikirli kişi vardı (Hazard, 1996: 31). Tanca'da doğan ve Berberî kabilelerinden birine mensup olan Şemseddin lakaplı İbn Batûta'nın hac yolculuğu ile başlayan yirmi dokuz senelik seyahatindeki müşâhedelerini yazdığı eseri *er-Rihle*, Memlûk devleti coğrafyası için son derece önemli bilgiler ihtivâ eder. Seyahati esnasında yaşayan halklar ve âdetleri, kıyâfetleri, yeme kültürü, dinî yaşam ve topoğrafya hakkında güvenilir bilgiler vermiştir. Öyle ki, kendisine bir müsteşrik tarafından *er-Rehhâle el-Emin* lakabı verilmiştir (Günaltay, 1991: 345). El-Ömerî'nin Mesâlik'de verdiği bilgilerle örtüştüğü bilinmektedir. Bir başka coğrafya eseri ise Yâkût'un, *Mu'cemu'l-Buldân* adlı eseridir. Alfabetik olarak tanzim edilmiş büyük bir coğrafya lügâtidir. El-Mesûdi'nin, *Murûcu'z-Zeheb* adlı eseri bu tarihi coğrafya tarzındaki ansiklopedik eserinde müellif, ilmî merak ve geniş fikirliliği ile tipik İslâmî konuların tamamen dışına taşmıştır (Şâkir Mustafa, 1983: 286-287).

XIV. ve XV. asırlar İslâm tarihçiliğinin Memlûk Türk Devleti teşkilâtı, coğrafyası ve idârî müesseseleri ile ilgili en mühim yapıtlarından olan el-Ömerî'nin kaleme aldığı *Mesâlikü'l-Ebsâr fi-*

Memâlikî'l-Emsâr adlı yirmi yedi ciltlik ansiklopedik eserin Ortaçağ İslâm dünyası coğrafi eserleri bağlamında değerlendirmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Şehâbeddin Fazlullah El-Ömerî, görevi icâbı elinde bulunan muazzam hazineyi işleyerek, anlatısındaki temayı Memlûk Devleti mekanizmasına şekil veren temel müessese ve usullere dayandırmıştır. Mısır ve Şam merkezli Memlûk devleti coğrafyasının bitki-hayvanları, madenleri gibi karakterize olmuş literatürü ve ekonomik hayatının aynası olmuş yapıyı kullanılmış olan paralar ve sultanlığın gelirleri çerçevesinde tafsilatlı bir sûrette sunmuştur. Topografik ve tarihî verinin sağlam bir malumatla yorumlandığı bu yapının ilk elden Arapça bir kaynak olması hasebiyle günümüz münevverleri için başucu kaynağı olacağı düşüncesindeyiz. Abbâsî-Selçuklu-Eyyûbî-Memlûk çizgisinde ilerleyen devlet teşkilatı Türk-İslâm medeniyeti aynılığı ile Osmanlı devletine intikal etmiştir. Aynı medeniyet sınıfına dâhil olmaları hasebiyle madden ve manen ortak paydada yer alan bu çizgi, yayıldıkları sahalara itibâriyle müşterek fizikî çevrenin mahsulü olmuşlardır. Dolayısıyla benzer durumlara benzer kurumlarla çare aramaları gayet tabidir. İşte üzerinde durduğumuz konuya örnek teşkil edebilecek bu eser; insan ile fizikî dünyanın birbirine uyma çabası şeklinde tarif edebileceğimiz coğrafyanın şahitliği ile müphemlikten uzaklaştırılmıştır. Coğrafyanın şahitliği hususunun, tarih ilmi için ne vechle önem arzettiğini tarih rahle-i tedrisâtından geçen her münevver bilmeli ve çalışmalarını coğrafi eserleri merkeze alarak yapmalıdır. Ortaçağda İslâm dünyasındaki coğrafi eserler bağlamında el-Mesâlik'in değerlendirmesini yaptığımız bu çalışmamızda amacımız; El-Ömerî'nin tarihle coğrafya ilimlerini bütünleştirmek suretiyle kaleme aldığı eserinin, Memlûk devletinin teşkilatı, müesseseleri ve askerî, sosyal, iktisâdî yapısı hakkında da ciddi anlamda aydınlatıcı olması hasebiyle tarih ile ilgili araştırmalarda bu tarz eserlerden istifade edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

El-Ömerî, el-Mesâlik'i kaleme alırken güvenli bilgiye ulaşma noktasında titiz bir yöntem kullanmıştır. Karşısına çıkan kişiye öncelikle kendi memleketi ile ilgili sorular yönelmiş, sonra aynı soruları farklı kişilere de sorarak teyid etmiştir. Çelişkili anlatımlara ise itibar etmemiştir (Batur, 2014: 11). Güvenilir bilginin edinilmesinde izlenen bu titiz yöntem ilk elden Arapça kaynak olan el-Mesâlik'in değerini bir kat daha artırmıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın Memlûk Türk devletinin fizikî ve siyasî coğrafyasının aydınlatılmasına mühim bir katkı yapacağına inancımız tamdır.

Memlûk sultanlığına birçok sivil ya da asker girip çıkmıştır, birçok toplum sığınmıştır. Bilhassa sultanlarının güttüğü iyi siyasetle tanınmışlardır. El-Mesâlik'de belirtilen konular bunu tasdik eder konumdadır. El-Ömerî'nin, kitabını bu ülkenin bir yaşayanı olarak ya da Memlûk sultanlarının gölgesi altında yazdığı, kendisinin ve atalarının sultanların nimetlerinden faydalandıkları düşünülmemelidir. Özellikle de nesilden nesile aktarılan Memlûk devleti teşkilâtı ve coğrafyası konularında çok özenli davranmıştır. Bununla birlikte söylenmesi gereken en mühim unsur ise coğrafi yönü ağır basan bu eserin bir devletin kurumlarına, adetlerine geleneklerine dair hiç de yadsınamayacak bilgiler vermiş olmasıdır. Memlûk coğrafyasına ait şehir ve bölgelerin (a'mâl) sınırları, fetih şartları, buralarda yaşayan sahabe ve sultanlar başta olmak üzere muhtelif yöneticiler ele alınmıştır. Bu yönüyle askerî, siyasî, ictimâî, iktisâdî ve ilmî sahalarda olduğu gibi; köprüler, yollar, kaleler, meydanlar, saraylar, camiler ve hatta kuyular gibi şehir mimarisi için önem arzeden yapılar için de zengin bir malzeme içermektedir.

Müellif Şehâbeddin Bin Fazlullah El-Ömerî

Hayatı

Müellif Şehâbeddin Bin Fazlullah El-Ömerî (el-Makrizî, 1998: II, 488-490; el-Makrizî, 1997: II, 242; İbn Tangribirdi, 1992: VIII, 44; İbn Zunbul, 1998: 22; Batur, 2014: 7), Şehâbeddin Ebû'l-Abbas Ahmed bin Yahya bin Fazlullah el-Kâtibu'd-Dimaşkî künyesi ile (Günaltay, 1991: 443; Levanoni, XV, 2011: 42) milâdî 3 Şevval 700 /hicrî 12 Haziran 1301 tarihinde Dimaşk'ta doğmuş, hicrî 9 Zi'l-hicce 749/milâdî 1 Mart 1349 tarihinde ölmüştür. Soyu Hz. Ömer'e dayanan ailesinin Kirman tarafından gelmiş olması muhtemeldir. Dimaşk, Kâhire, İskenderiye ve Mekke'de muhtelif âlimlerden eğitim aldı. Babası Muhyiddin Yahya b. Fazlullah (İbn Tagribirdi, 1998: I, 288-289; Brockelman, 2014: 23) önce Dimaşk divanında, 729/1329'dan sonra ise Kâhire Divânü'l-İnşâsı'nda

kâtib-i sırr olarak çalıştı. İbn Fazlullah önce babasının yanında çalışmaya başladı. Babası yaşlandığı vakit, en-Nâsır Muhammed b. Kalavun'un son zamanlarında babasının yerine sır kâtipliğine tayin edildi. Bir müddet sonra görevinden azledildi (İbn Zunbul, 1998: 22). Yerine kardeşi Alâaddin Ali getirildi. Babası 738/1337 senesinde ölünce Alâaddin Ali (el-Makrizî, 1998: II, 490) sır kâtipliğine asâleten tayin edildi. Sultan Nâsır Muhammed mallarına el konulmasını ve hapsedilmesini emretti. 740/1339 senesinin ilk aylarında serbest bırakıldı. (İbn Zunbul, 1998: 22) Ardından Dimâşk Divânü'l-İnşâ başkanlığına getirildi (el-Makrizî, 1998: II, 491). 1342 senesinde tekrar görevinden azledilip Mısır'a çağrıldı. Kardeşi Alâaddin'in şefâatiyle sebest bırakılıp Dimâşk'a döndü. Dimâşk'ta 1348 senesindeki ölümüne kadar görev almadan yaşadı. Bununla beraber devamlı kendine yetecek maaş aldı (Şeşen, 1998: 189).

El-Ömerî, Divânü'l-İnşâ riyâsetindeki görevi esnasında resmî yazışmalar hususunda önemli yenilikler icâd etmiştir (ez-Zâhiri, 1892: 101). Zira Divânü'l-İnşâ vazifelisinin memleketin kanunlarını, dilini bilmesi icâb eder. Bütün sırları, halkın gizlediklerini dahi bilmesi icâb eder. Bununla beraber Kur'ân-ı Kerîm'i, Peygamberimizin hadislerini, önceki sultanların izledikleri siyasetleri, atasözleri ve şiirleri iyi bilmesi gerekir. Sultan buyurduğunda, münâsip ne yazması gerektiğini bilmelidir (ez-Zâhiri, 1892: 99). Dâhilî ve hâricî resmî yazışmaları yürüten divânü'l-inşâ nâzirliği vazifesinin yanında, ilmî araştırmalarına devam etmiştir. Özellikle coğrafya, topoğrafya ve tarihle meşgul oldu. Uzakdoğu milletleri tarihiyle ilgilendi. Kitaplardan bulduklarıyla yetinmeyerek ilmî seyahatlere çıktı. Şam bölgesi, Anadolu, Hicaz ve diğer İslâm ülkelerini gezdi. Bu ülkeler ve halkları hususunda araştırmalarda bulundu. Mısır'da hicri VIII. asırda Nüveyrî'nin başlattığı ansiklopedi çığırının ikinci temsilcisi olan el-Ömerî, bu konuda Nüveyrî'den etkilenmiştir (Yiğit, 2008: 338-339). Kısaca el-Ömerî; şâir, edib, âlim, iyi bir üslupçu, âlimleri ve fakirleri koruyan bir kişiydi (İbn Zunbul, 1998: 22). Uzun müddet devlet idaresinde çalışmıştır. Bununla beraber görev almadığı zamanlarda boş durmamış, eser yazmakla meşgul olmuştur (Şeşen, 1998: 190).

Eserleri

El-Ömerî'nin el-Mesâlik'in hâricinde yazdığı muhtelif bazı eserleri ise şunlardır (Yiğit, 2008: 338-339):

Et-Ta'rif Bi'l-Mustalahi 'ş-Şerif: El-Ömerî, fıkıh ve lügât ilimleri tahsilini tamamladıktan sonra, kitâbet ve yazışmalar hususunda büyük bir ün kazandı. Bu ünü kendisine sarayda önemli vazifelerin tevdi edilmesini getirdi. Saraydaki görevi esnasında yeni edebî kalıp ve üslûblar meydana getirdi. Sultanlar ve kâtiplerine yol gösterecek malzeme oluşturdu. Söz konusu malzemeyi bir eserde sunmuştur. Bu eser, el-Ömerî'nin Mesâlikü'l-Ebsâr'dan sonra yazdığı bu en mühim eser, et-Ta'rif bi'l-Mustalahi'ş-Şerif (741/1340) (Ömerî, 1992; Yiğit, 2008: 361; Brockelman, 2014: 152) devlet yazışmaları için doğru hitap formülleri ya da belirli bir idari bölgedeki makam ve mevkileri bilmesi gereken bir kâtip için bir nevi el kitabı ve faydalı bir rehberdir. Mısır ve Suriye'deki idarî taksimât ve posta haberleşmeleri ile ilgili kısımlar Richard Hartmann tarafından tercüme edildi (Humphreys, 2004: 219-220). Yedi kısma ayrılır: Birinci kısımda yazışmaların derecelerinden, ikinci kısımda ahidler, taklidler, tefvizler, tevkiler, merasimler ve menşûrlardan, üçüncü kısımda yeminlerden, dördüncü kısımda amanlardan, anlaşmalardan, fesihlerden, beşinci kısımda her memleketin genişliğinden, şehirlerinden, kalelerinden, nâhiyelerinden, altıncı kısımda posta merkezlerinden, güvercinlerinden, develerinden, denizde yolculuk yapan gemilerden, harp gemilerinden, yedinci kısımda bazı meselelerden bahsedilir ve örnekler verilir. Kalkaşandî'nin eseri Subhu'l-Aşâ'ya çok benzer. Zamanımıza kadar gelmiş ve 1894 senesinde Mısır'da, 1992 senesinde Kerek'te basılmıştır. Resmî münşeât, Kâhire'de 1894-1895 senelerinde yayınlandı. (Humphreys, 2004: 219-220). Aynı sahada çok daha hacimli eserler yazan el-Kalkaşandî, Mustalah için, "Bu sahada yazılmış olan en güzel kitaplardan biridir." şeklinde övgüsünü dile getirmiştir (Yiğit, 2008: 361). Bizim için ise Mesâlikü'l-Ebsâr'ın tafsilatlı bir nüvesi olması hasebiyle ayrıca önem arz etmektedir. El-Ömerî, devlet teşkilâtı ve coğrafya dışında konularla da ilgili eserler kaleme almıştır. Farklı kaynaklarda gördüğümüz el-Ömerî'nin yazdığı muhtelif eserlerin ise konumuzun coğrafi eserler olması hasebiyle sadece isimlerini

anmak ya da bu eserler hakkında aşağıdaki şekliyle kısaca bilgi vermekle yetindiğimizi belirtmek isterim.

Memâlik Ubbâdi's-Salib: Hapis edildiği vakit edindiği bilgileri derleyerek oluşturduğu bir eserdir. Hapishane arkadaşı Cenovalı Balaban adlı kişinin anlattıklarını konu edinmiştir. Fransa ve Almanya politikalarından ayrıca Cenova-Müslüman ilişkisinden bahsetmiştir. Sözkonusu eser, 1883'te Roma'da İtalyanca çevirisi ile neşredilmiştir.

Fevâdilü's-Semer Fi-Fedâili Ali Ömer: Esere verdiği isimden de anlaşıldığına göre kendi ailesi ve soyu hakkında dört cilt halinde yazılmış bir eserdir.

Zehbiyyetü'l-Asr: Eserin konusu İslâm coğrafyasındaki şairler ve şiirleridir. Tunus'ta Eski Eserler Kütüphânesi'nde sadece beş sayfası bulunan bu eseri muhtemelen diğer eserlerinde mevcut şiirleri ve şairlerini derlediği bir eserdir.

Sahabetü'l-Müştâk: Peygamber efendimize yazdığı methiyelerden oluşan bir eserdir.

Muhtasarü Kalâidi'l-İkyân (Brockelman, 2014: 141; Ramazan Şeşen, 1998: 191).

Tezkiretü'l-Hâtur,

Ed-Dâiretü Beyne Mekke ve'l-Bilâd,

Nühzetü'l-Kâfiye fi-Ma'rifeti'l-Kitâbe ve'l-Qâfiye,

Dem'atü'l-Bâki ve Yakzatu's-Şâki Ev Es-Sâhir,

Eş-Şeteviyyât,

Ed-Da'vetü'l-Müstecâbe,

Sefretü's-Sefere,

Nefhatü'r-Ravz,

Hüsnü'l-Vefâ li-Meşâhiri'l-Hulefâ da el-Ömerî'nin kaleme aldığı diğer eserlerinin isimleridir.

Mesâlikü'l-ebşâr fi-memâlikü'l-emsâr

Kâtip Dimaşki adıyla tanınan Şehâbeddin Ebû'l-Abbas tarafından yazılan, üç ansiklopedik eserden en meşhuru olan *Mesâlikü'l-Ebşâr fi-Memâlikü'l-Emsâr* adlı muazzam eser, tarih, coğrafya, devlet teşkilatı, idarecilik bakımından önemli kaynaklar arasında sayılmaktadır (Brockelman, 2014: 152). Eserin biyografî bakımından değerli olması en mühim özelliğidir (Gibb, 1991: 145). Memlûkler, Anadolu Beylikleri, Moğollar, Celâyirli tarihleri hakkında yazılmış döneminin en önemli kaynaklarından. Müellif, bir inşâ kâtibi için gerekli her türlü bilgiyi bu eserde vermeye çalışmıştır. Eser konu bazında yeryüzü ve yeryüzünde oturanlar olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Yeryüzünde oturanlar ise nâtik olanlar yani konuşanlar ve nâtik olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Bunun için birinci kısımda coğrafyadan tabiat tarihinden, mesâlikden yani yollardan, rüzgârlardan, denizlerdeki ve karalardaki ilginç şeylerden, bilhassa Şam, Mısır, Hicaz'dan ve meşhur yerlerinden bahseder (Togan, 1985: 246). Doğuda ve batıda bulunan ülkelerden, bu ülkelerde yaşamış olan tabiblerden, fakihlerden, musikînaslardan, tarihçilerden, coğrafyacılardan, ediblerden, siyasetten, idareden söz eder. Sonra bitki ve hayvanlardan bahsettikten sonra tarihe girer. 1343 senesine kadar çeşitli milletlerin tarihini aydınlığa kavuşturur (Şeşen, 1998: 190; Yiğit, 2008: 338-339). Yirmi yedi ciltten oluşan bu eserin bir nüshası Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu büyük eserin bir takımı da Paris Kütüphanesi'nde saklanmaktadır. Şehâbeddin el-Kâtib'in oğlu Şemseddin Muhammed el-Kirmânî, babasının bu eserine bir zeyl yazmıştır (Günaltay, 1991: 443). Subhu'l-A'sâ gibi ansiklopedik eserlerde birtakım mâli meselelere ait kıymetli kayıtlara tesadüf edilmiştir. El-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-Ebşâr*'ında da bu türden kıymetli bilgiler mevcuttur. Bunun en güzel örneği, el-Ömerî'nin eserinde verdiği İlhanlı memurlarının maaşları ile ilgili bilgidir (Köprülü, 1943: 380). *Mesâlikü'l-Ebşâr*'ın Anadolu'ya dair mühim bir kısmı ^{Frantz} Taeschner tarafından neşredilmiştir. *Mesâlikü'l-Ebşâr*'ın Anadolu Beylikleri'ne dâir olan kısımları ise, Fransız müsteşriki Quatremere tarafından *Notices et Extraits* adıyla neşredilmiştir (Merçil, 2000: 11). Buradaki bilgilerden H. A. Gibbons, *The Foundation of the Ottoman Empire* adlı eserinde istifade etmiştir. Bu eserin Râgıp Hulusi tarafından yapılan tercümesi ise *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* adlı çalışmadır (Köprülü, 1943: 419). Eymen Fuad Seyyid'in *L'Egypt la Syrie, le Hiğaz et le Yemen* adı ile 1985'de yaptığı tahkik gözardı edilmemelidir (Humphreys, 2004: 219-220). 1341 senesinde Hasan Hüsnü Abdulvehhâb (Kehhâle, 1957: 542) İfrikiyye ve Mağrib'e ait kısmını, 1957 senesinde Tunus R.İ.M.A.'da Selahaddin el-Müneccid, Dimaşk'ın vafına ait bahsi, 1967 senesinde Wiesbaden'de,

Klaus Lech, coğrafyaya ait kısmının bir parçasını, 1974 senesinde ise Eymen Fuad Seyyid Yemen'e ait kısmını Kâhire'de yayınlamıştır. 1985 senesinde Beyrut'ta bir kısmının tenkitli neşri yapılmıştır. Tamamı ise Fuad Sezgin tarafından 1988 senesinde halinde Frankfurt'ta yayınlanmıştır.

İbn Fazlullah, Mesâlikü'l-Ebsâr adlı eserinin ilk üç cildini coğrafyaya ayırmıştır. Anadolu coğrafyası, zamanındaki Anadolu siyasî yapısı hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir Eserin Türk tarihi bakımından en mühim olan kısımları da coğrafi, tarihî ve iktisâdî bilgi veren birinci ve üçüncü ciltler arasındadır (Şeşen, 2012: 504).

El-Ömerî, Memlûk devletinde bölgeleri, Mısır'ın şehirleri ve Şam'ın şehirleri olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Mısır'ı; Kâhire-Fustat, İskenderiye, Kûs, Said, Dimyat, Cifâr ve Berka şehirlerinden müteşekkil haliyle tarif etmiştir. Şam'ı (Dimaşk) ise sınırları, muhtelif yerleri, nehirleri ve bölgeleriyle tarif etmiştir. Sözkonusu bölgeler ise Ba'lebek, Hıms, Hama, Bilâd-ı Sis, Haleb, Trablus, Safed, Hicaz, Kudüs-i Şerif, Beledü'l-Halil, Kerek, Gazze ve Remledir. Büyük ve zengin bir sultanlık olan Memlûk saltanatının merkezi önce Kal'atü'l-Cebel sonra da Şam olmuştur. Müellifimiz Memlûk sultanlığının yeryüzünde var olan en yüce sultanlıklardan birisi olduğunu ifade etmiştir. Kutsal toprakları vardır ve mescitleri takva üzere inşâ edilmiştir. Sadece onların yönünde ibadet edilen üç mescide sahiptir (El-Ömerî 1986: 89; Turan 2011: 429; Rásony 1983: 67; Kafesoğlu 2003: 193). Ayrıca El-Mesâlik'de bu sultanlığın en meşhur şehirlerinden birisinin Memlûk sultanının yönetim merkezi olan Kâhire olduğu ifade edilmiştir (El-Ömerî 1986: 140). El-Ömerî, adeta bir satranç tahtasına benzettiği İskenderiye'nin çevresinde surlar ile korunaklı burçlar olduğunu ifade etmiştir. Korunaklı olduğunu gösteren başka bir husus ise onu koruyan askerlerinin var olmasıdır. Bu şehrin insanları bilhassa denizden gelen düşmanlara karşı temkinlidir (El-Ömerî 1986: 140). İbn Fazlullah el-Ömerî ikinci Memlûk sultanlığının ana merkezini Kenan ülkesi diye bilinen Şam olduğunu ifade etmiştir. İsrailoğulları Romalılara kadar Kenanoğullarına ait olan bu yerlere gelerek Kenânîleri öldürmüşlerdir (en-Nüveyrî 2004: 248; El-Ömerî 1986: 166-167). Müellifimiz el-Ömerî, Memlûk devleti bölgeleri ile ilgili verdiği bilgilerde sistemli bir yol izlemiştir. Öncelikle şehrin isimlendirilmesi ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalara en güzel örnek Gazze şehridir. Eskiden burası "*Hâşim'in Gazze'si*" olarak bilinmekteydi. Peygamberimizin dedesi olan Hâşim Bin Abdümenaf'ın kabrinin burada olması dolayısıyla isimlendirilmiştir. Kuran'da bahsedilen iki seyahat olan yaz ve kış seyahatından birinin yapıldığı yerdir. Yaz seyahati olan Kureyş seyahati Yemen'den gelen kabilelerin yıktığı bu bölgeye yapılmıştır. Tuhaf bir şekilde ölmelerine sebep olan seyahat hakkında El-Ömerî, detaylı olarak bilgi vermiştir (El-Ömerî 1986: 217).

El-Ömerî, şehir ya da bölgelerin isimlendirilmesi hususunda verdiği bilgilere müteâkip orada cerayan eden mühim bir vaka varsa o konu ilgili müşâhedelere dayalı olarak bilgi vermiştir. Elbette bir yerin tanıtımına dâir olmazsa olmaz mimârî yapısıyla, nehirleri, dağlarıyla, bitkileri, hayvanlarıyla, halklarının yaşayış, giyim kuşamlarıyla şehirlerin muhtelif yerlerini belirtmiştir. Memlûk devleti sultanların, emirlerin, askerlerin ve halkın kıyafetleri hususunda verdiği epistemolojik bilgiler sonraki telif eserler için başucu kaynağı olmuştur. El-Mesâlik'i mühim kılan, bir coğrafya kaynağı olarak ülkeler, şehirler ve yolları salt anlatmakla kalmamış olmasıdır. Aynı zamanda bir coğrafya eserinin şehirlerin sahip olduğu ziraat, endüstri, ticaret potansiyelini ve mimârî yapısı, sosyal tabakaları gibi hususlarıyla ansiklopedik tasvirini yapmanın dışına çıkabileceğini göstermiştir. Zirâ, Memlûk Türk devleti idârî müessesesini oluşturan sultanlıktaki vazife erbâbı, divânlar, askerler ve posta teşkilâtı ile Memlûk sultanının muhtelif vesilelerle düzenlediği merasimler, sunduğu taltifler, verdiği ziyafetler ve sosyal hayatın vazgeçilmez unsurları olan çevgân/kürre oynama, ava çıkma, ata binme, bayramların kutlanması gibi usûl-gelenek adına bir devletin sahip olduğu ve geliştirdiği tüm yapıyı izah ederek mühim bir dönemi aydınlığa kavuşturmuştur.

Sonuç

Tarih ve coğrafya ilimleri ile haşır neşir olan her münevver bu her iki ilmin de olmazsa olmazının şahitliklere dayalı olarak yazılması olduğunu bilmektedir. Üzerinde çalıştığımız eserin sahibi İbn Fazlullah el-Ömerî, bu durumun en tasdikî alâmetidir. Yaşanan müşâhede ölçüsünde

tedkîkini yaptığı Dâru'l-İslâmın mimârı olarak vasıflandırılan Memlûk Türk Devleti coğrafyasını ve teşkilât tarihini, doğrudan tanıklığın kendisine kattığı sağduyu ile katıksız bir ustalıkla örümceğin ağını ördüğü gibi işlemiştir.

Memlûkler, Eyyübilerden devraldığı ilim insanlarını himâye usûlünü devam ettirmiştir. Şam ve Haleb, Kâhire geleneği ile bağlantılı bilhassa biyografi sahasında belirli vasıflar taşıyan son derece aktif anlatımın merkezi olma vasfına sahiptir. Memlûk hükümlerinin son yüzsenesinde Mısır tarih ekolü hızlı bir yükseliş yaşar. Takiyuddin Makrizî (öl.845-1442) ve muasırı Bedreddin Mahmud Aynî (öl. 855-1451) ile başlayan ekol, Makrizî'nin öğrencisi Ebû'l-Mehâsin İbn Tangrıbirdi (öl. 930-1524) tarafından devam ettirilir. Saray adamlarının yerine âlimlerin gelmesi daha geniş bir bakış açısı ve sağduyu kazandırıyor ve onları hemen hemen methiyecilikten uzak tutuyordu. Mısır'a ait çerçeve içerisinde sunacak kadar Mısır üzerine yoğunlaşmalarının beraberinde bu ekolün önde gelen ismi şüphe götürmeyen doğruluğu ile değil ama çabası, geniş perspektifli ilgi alanı ve sosyal ve demografik tarihine gösterdiği ehemmiyet ile Şehâbeddin Fazlullah el-Ömerî'dir.

El-Ömerî, bu eseri ortaya koyarken miras edindiği kültürel ürünlerin yardımını almanın yanı sıra, kişiliğini ve herkesçe bilinen üslubunu ortaya koymuştur. Zira sultanlığın divan kâtiplerinden birisi ve kâtib-i sırrıdır. Söz konusu özelliğini kullanarak bu dev eseri ortaya koymuştur ve devlet ile o döneme ait sosyal yapıya ait gerçeklerden bahsederken bu özelliğini kaynak edinmiştir.

Burada şunu belirtmeden geçmemek gerekir ki; işlenen mezkûr saha adeta tek tohumla türemiş koca bir ormandır. Bu ormanın kökleri toprağa en sıkı tutunan ağacı ise Memlûk Türk Devletidir. Ata yâdigarı memuriyet geçmişi olan ve devrinin mühim tarih araştırmacıları arasında kabul edilen el-Ömerî'nin, sözkonusu Memlûk devleti teşkilâtı, kültürü ve toponomisini ortaya koymaya çalışan değerlendirmesini yaptığımız bu eser, halefî olan büyük tarihçilerin eserlerinin nüvesini oluşturmuştur.

Kaynaklar

- Batur, A. (2014). *Türkler hakkında gördüklerim*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Brockelman, C. (2014). History of the arabic written tradition (haz. Joep Lameer), *Handbook of Oriental Studies*, Volume, 117/ II. Leiden.
- Gibb, H. (1991). *İslâm medeniyeti üzerine araştırmalar*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Günaltay, M.Ş. (1991). *İslâm tarihinin kaynakları-tarih ve müverrihler*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Hazard, P. (1996). *Batı düşüncesindeki büyük değişme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hamidullah, M. (2013). *İslâm müesseselerine giriş*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Hitti, P. K. (2011). *Siyasi ve kültürel islâm tarihi*. İstanbul: İ.F.A.V. Yayınları.
- Humphreys, R. S. (2004). *İslâm tarihi metodolojisi*. İstanbul: Litera Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2003). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kehhâle, Ö. R. (1957). *Mu'cem el-müellifin*. Dimâşk: Terâcimü'l-Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- King, D. A. (2011). *Memlûk astronomisi*. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya: 1 (29), 421-460.
- Köprülü, F.-Barthold, W. (1963). *İslâm medeniyeti tarihi*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Köprülü, F. (1943). *Anadolu selçuklu tarihi'nin yerli kaynakları*. Belleten VII/27, Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Levanoni, A. (2011). The halqah in the mamluk army. *Mamluk Studies Review*, XV.37-65.
- El-Makrizî, T. (1998). *el-Mevâz ve el-i'tibâr bi-zikr el-hutat ve el-a'sâr*. II, Kâhire.
- El-Makrizî, T. (1997). *Kitâb es-sülûk li-ma'rifeti düvel el-mülûk*. Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut.
- Merçil, E. (2000). *Türkiye selçukluları'nda meslekler*. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- En-Nüveyrî, Ş. A. (2004). *Nihâyet el-ereb fi-fünûn el-edeb*. c. XXIX, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- El-Ömerî, Ş. F. (1992). *Et-Ta'rif bi el-mustalah eş-şerif*. (Tah. Semir ed-Durûbi), el-Kerek.
- El-Ömerî, Ş. F. (1986). *Mesâlik el-ebâr fi-memâlik el-emsâr, devlet el-memâlik el-ülâ*. (neşr. Dorothea Kravulsky), VI.bab, Beyrut: el-Merkez el-İslâmî li'l-Behûs.
- Rásonyî, L. (1983). *Türk devletinin batıdaki varisleri ve ilk müslüman türkler*. Ankara: T.K.A.E.
- Şâkir, M. (1990). *et-Târih el-arabi ve el-müerrihûn*.c. III, Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyin.
- Şeşen, R. (2012). *İslâm medeniyeti tarihi*. İstanbul: İ.S.A.R. Vakfı Yayınları.
- Şeşen, R. (1998). *Müslümanlarda tarih-coğrafya yazıcılığı*. İstanbul: İ.S.A.R. Vakfı Yayınları.
- İbn Tagrıbirdi el-Atabekî, C. (1984). *El-Menhel es-safi ve el-müstevfi bağdâd el-vâfi*. I. Beyrut: El-Hey'eti'l-Mısıriyyetü'l-Âmmetü'l-Kitâb.
- İbn Tagrıbirdi el-Atabekî, C. (1992). *En-Nücûm ez-zâhire*. c. VIII, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Togan, Z. V. (1985). *Tarihte usûl*. İstanbul: Enderun Yayınları.

- Turan, O. (2011). *Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yiğit, İ. (2008). *İslâm tarihi, memlûkler*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Ez-Zâhiri, G. H. Ş. (1892). *Zübdetü keşf el-memâlik ve beyân et-turuk ve el-mesâlik*. Paris.
- İbn Zunbul, (1998). *Ahiret el-memâlik*. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti'l-Kitâb.

Extended Abstract

It is a situation in which the copyright of the geography is copyrighted, and the Muslims attach importance and try to develop the most. In fact, medieval Islam scholars have brought art into the body by considering it as an auxiliary science. Because historical material only gained a scientific value when placed in a certain chronology and space. The history of the equator, the latitude, the longitude, the distances of the distances between them are very close to the results of these calculations. A significant portion of the information they provided was based on observations. Some of these geographical books were talking about the whole world, then some of the world of Islam and its neighbors. The collective bibliography about geography of the Turks, encyclopedia of İslam, written by J. H. Kramers of *Djugrafiya*. The period is the most important written works in the field of geography, Abu Bakr Al-Fidâ Islamic scholars interested in geography books what deficiencies where the *Takvim el-Buldân* systematic book.

Author Şehabeddin Bin Fazlullah El-Ömeri

Shahabeddin Abu'l-Abbas Ahmad bin Yahya bin Fazlullah al-Qatib ed-Dimaski continued his scientific investigations, alongside his observers who carried out official correspondences and held the position of foreign affairs, He was born in Damascus. It is probable that the family based on Umar had come from Kirman. He was educated in various schools in Damascus, Cairo, Alexandrian city and Mekka. Ibn Fazlullah first started working with his father. When his father was aged, his son Nasir Muhammad b. In the last days of Kalavun he was appointed secretary of the place of his father. Then Damascus was brought to the presidency of the *Divan el-İnşâ*. He was particularly busy with geography, topography and history. Far Eastern nations were interested in their history. He was not satisfied with what he had found in the books, but went on a scientific journey. Damascus, Anatolia, Hijaz and other Islamic countries. He has been researching these countries and their peoples. Omeri, the second representative of the encyclopedia initiated by Nüveyri, eighth century in Egypt was influenced by Nüveyri on this subject. He worked for a long time in the state administration. However, he did not stop idling when he was not on duty, and he was busy writing the work. Ibn Fazlullah was a person who protected poets, edibes, scholars, good stylists, scholars and the poor. While presenting this work, Omeri not only got the help of the cultural products he inherited, but also revealed his personality and the style known in common. Because the sultanate is one of the *kâtib-i sırr* and the secretariat is secret. He used this feature to reveal this giant work and sought this feature when talking about the state and the facts of the social structure of that turn.

Other Books by Author Omeri

After completing his studies of religion and dictionary, Omeri gained a great reputation for his inscriptions and correspondences. Thanks to this reputation, he was given important duties at the management center. During his duty at the management center, new literary patterns and styles were brought to the scene. It was the material that would lead the Sultan and his writers. He presented the material in a work. This work is the most important work that al-Omeri wrote after *Mesâlik al-Ebsar, et-Ta'rif bi-Mustalah es-Sharif*. This work is a kind of handbook and a useful guide for the correct address formulas for state correspondence or for a clerk who should know the authorities and sites in a particular administrative area. The sections related to administrative settlement and postal correspondence in Egypt and Syria were translated by Richard Hartmann.

Also *Memâlik Ubbâdi's-Salib, Fevâdil's-Semer Fi-Fedâili Ali Ömer, Zehebiyyetü'l-Asr, Sahabetü'l-Müşâk, Tezkiretü'l-Hâtır, Ed-Dâiretü Beyne Mekke Ve'l-Bilâd* are other works mentioned in the sources.

Mesâlikü'l-Ebsâr Fi-Memâlikü'l-Emsâr

The magnificent work called *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*, written by Şehâbeddin Ebû'l-Abbas, who lived in the time of the Mamluks and was known as *Kâtib Dimashki*, is the most notable of the three encyclopedic works and is an important source of history, geography, state

organization and administration. It is also very valuable in terms of biography. Kalkasandi, who writes much more voluminous works on the same scene, has praised the book as "This is one of the most beautiful books written on the scene."

The magnificent work called *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*, written by Şehâbeddin Ebû'l-Abbas, who lived in the time of the Mamluks and was known as Kâtip Dimaski, is the most notable of the three encyclopedic works and is an important source of history, geography, state organization and administration. It is also very valuable in terms of biography. We have made a general assessment of the geographical works of the Islamic world when we work in the context of al-Omeri's *Mesâlikü'l-Ebsâr*, which belongs to the historical geography of Islamic countries. This article is based on a philosophy that sees history as a novel, not a history, but a geographical one that is quite helpful to geography. This article is based on a philosophy that sees history as a novel, not a history, but a geographical one that is quite helpful to geography.